

Çocuk Yazınında “Umut” ve “Mutlu Son” İlişkisi Üzerine Bir İnceleme*

ERHAN SEN**

Özet

Yazınsal ve eğitbilimsel boyutlar üzerinde yapılandırılan çocuk yazını genel yazının alt dallarından biridir. Bu yazın türünün ilk amacı da yaşamın yalın bir biçem aracılığıyla çocuğun gerçekliğine uygun biçimde paylaşılmasıdır. Dolayısıyla çocuklara seslenen yazınsal yapıtlar onun yaşama, insana ve geleceğe ilişkin umudunun canlı tutulması için bir deneyim alanı yaratmalıdır.

Yaşamı algılama ve anlamlandırma açısından henüz yeterli deneyime sahip olmayan çocuk, yazının olanaklarıyla bu eksikliğini giderebilir. Bu konuda yazınsal ürünler işlevsel bir önem taşırlar. Çünkü çocuk okur yazınsal yapıtlarla bir yandan yaşamı tanırken, diğer yandan da kendi yaşamına anlam katacak kurgusal bir dünyayla karşılaşma olanağı bulur. Bununla birlikte çocuk yazını, çocuk okurun yaşama ve geleceğe ilişkin umudunu diri tutar. Ayrıca ona yaşama sevinci verme açısından ahlaki bir sorumluluk taşır.

Yapıtlardaki karakterlerin yaşama bakış açıları, olaylar dizisinin nasıl sonuçlandığı, beklentilerin gerçekleşip gerçekleşmemesi gibi argümanlar yapıttaki “umut” kavramına ilişkin bir fikir edinmemize yardımcı olabilir. Birer özdeşim ögesi olan karakterlerin yaşama yaklaşım biçimi okurun da yaşamla ilgili görüşünü etkileyebilir. Çünkü çocukluk, birey için model arayışının yoğun biçimde yaşandığı bir dönemdir. Kahramanların yaşama karamsar bir biçimde baktığı, mücadeleye girişmediği, haksızlıklara karşı bezginlik duyduğu olaylar dizisi çocuk okuru da doğal olarak olumsuz bir algı içine sokabilir. Onun yaşama ve yarına ilişkin beklentilerini zedeleyebilir. Bu yönüyle çocuklara seslenen yapıtların “umut” ve “mutlu son” kavramları açısından ele alınmasının hem yazınsal hem de eğitbilimsel olarak önemli olduğunu söyleyebiliriz.

Umut olgusu kültürlere, yaşlara, cinsiyete kısacası bireyden bireye ya da toplumlar arası değişiklik gösteren bir içeriğe sahiptir. Bu nedenle söz konusu olgunun çocuk yazınına yansımalarının derinlikli anlaşılabilirliği için bu çalışmada

* Bu çalışma “Examining the Concept of “Hope” in Children’s Literature” başlığıyla 14-16 Mart 2015 tarihlerinde Portekiz’in Lizbon kentinde düzenlenen “7th Global Meeting: The Hope Project”te sözlü bildiri olarak sunulmuştur. Bu çalışma söz konusu bildirinin genişletilmiş biçimidir.

farklı dil ve kültürlerle ait dört çocuk yazını yapıtı “umut” ve “mutlu son” ilişkisi açısından irdelenmiştir. Yabancı dille yazılmış yapıtların değerlendirilmesinde Türkçe çevirilerden yararlanılmıştır. Söz konusu yapıtlar aşağıda verilmiştir:

1. Ayla Çınaroğlu, Mago
2. Laura S. Matthews, Balık
3. Samed Behrengi, Küçük Kara Balık
4. Luis Sepúlveda, Martıya Uçmayı Öğreten Kedi

Anahtar Kelimeler: Çocuk yazını, mutlu son, umut, betimsel yöntem.

Abstract

Literature, particularly children’s literature, is closely associated with the stimulation of hope directed to a better future and life. Seeking mean of life makes continuity around this stimulation. From the point of children’s literature, hope has lexical and objective referent. Because children grown up day by day. So they need helpings of other person or different material to know and preparing to real life. In this situation, children’s literature and writers have some ethical responsibility: give hope to children and making happy them. But in this area success is connected with the level of children’s growing, ages and experiences. For this reason, the examples of hope shared with children have to be founded on these aspects and involve in outer world’s scape.

The four children’s literary works belong to different language and culture has been studied from the “anxiety, comfort, love and intersubjective” points that related to the hope. In the assessment of the works written in foreign language, benefited from Turkish translation works. The works being talked are here below:

1. Mago (Ayla Çınaroğlu),
2. Fish (Laura S. Matthews),
3. The Little Black Fish (Samed Behrengi)
4. The Story of A Seagull and The Cat Who Taught Her To Fly (Luis Sepúlveda).

We can say that the hope studied in children’s literary works is related to self and intersubjectivity. The introverted hope wants to become subject, liberalize and realizing itself, however intersubjectivity focuses on thinking others. The others aspects in the novels are fictionalised on the world’s contrast (hope-hopelessness, poor-rich, goodness-badness, life-death...). So this dimension signs us that a hipotetical world doesn’t tell only. The examples of hopelessness are momentary not in a thematical function. Instead of exposing children to an unsurpassable hope, this feature is important from the point making children to feel this stimulation as relating to the momentary emotion.

Keywords: Shildren’s literature, happy ends, hope, descriptive method.

Giriş

Umut

İnsana özgü bir dürtü olan umudun kesin çizgilerle tanımlanması güçtür. Çünkü umut kişilere, yaşlara, kültürlere, toplumlara göre değişim gösterir. Bu konuda araştırmacıların belli bir tanıma ve uzlaşmaya vardıkları da söylenemez (Miceli ve Castelfranchi, 2010, s. 254; Webb, 2007, s. 80). Ancak geniş bir anlamda olası ve olası olmayan arzularla ilgili kucaklayıcı bir ifade olarak ele alınabilir (Miceli ve Castelfranchi, 2010, s. 257).

Umudun varlığı ve sürekliliği onun gerçekleşmesine ilişkin olasılıkların bulunmasını gerektirir. Kierkegaard (2001, s. 47) olasılık ve umut arasındaki ilişkiyi göstererek olasılığın eksikliği durumunda insan yaşamındaki her anın umutsuz olacağını belirtir. Yunan söylencesine göre Pandora, kendisine hediye edilen kutuyu açtığı anda tüm kötülükler dünyaya yayılır. Kutudaysa yalnızca kötülüklerin tümünün yayılmamış olması umudu kalır ("Pandora," t.y.). Söylencedeki umut da olasılık ve arzuyu içerir. Öyleyse umuda öncelikle bu belirtilerden yaklaşılabılır.

Günlük dile bakarsak, "Ayrılmayı tasarlıyorum" tümcesi "Ayrılmayı istiyorum", "Bu sonucu hedefleyen bazı eylemler yapacağım" ve "Amacıma ulaşabileceğime inanıyorum" gibi anlamlar taşır. Tersine "Ayrılmayı umut ediyorum" tümcesi "Ayrılmaya çalışacağım", "Amacıma başarmayacağımı bilmiyorum" tümcesini dolaylar (Miceli ve Castelfranchi, 2010, s. 257). Böylece beklenti ve tasarıda kişi etkinliği ve olumlu bir sonuç öngörülür. Umutsa öznenin dışındaki koşullara bağlıdır. Sonuç yönünden de belirsizdir.

Gerçek umudun kaynağı, şimdinin ve geçmişin sıkıntılı olayları içindedir. Ayrıca istenmeyen durumların izlerini yeniden yerleştirmek ya da düzenlemek yerine onu dönüştürmeyi arzular. Yüzeysel olarak bütün umut türleri gelecek diye adlandırılan bir zamana doğru yönlendirilmiş görünür. Umudun kesinlikle geleceklerini biçimlendirme özgürlüğüne sahip insanların üstlendiği bir dünya bakış açısına, bireylerin kendileri için amaçlar oluşturmalarına ve bunların tamamlanmalarına yönelik eyleme geçmeye bağlıdır (Smedman, 1988, s. 92-93). Dolayısıyla umut kendini gerçekleştirme, özgürleşme ve geleceğe hazırlanma açısından önemli bir dürtüdür.

Umudun ya da umutsuzluğun insanın dünyayı algılama biçimi üzerindeki etkisi kaçınılmazdır. Ayrıca bireyin duygu evreninde de çeşitli sonuçlar doğurur. Kierkegaard (2001, s. 23) eytişimsel açıdan umutsuzluğun hem

avantaj hem de bir kusur olarak düşünölebileceğini söyler. Belirli bir durum düşünölmeden yalnızca soyut bir fikir olarak ele alındığında umutsuzluk bir avantajdır. Böylece insanın çektiğı acı onu hayvandan üstün kılar. Çünkü insanı üstünleştiren ve hayvandan ayıran acı çekmesinin gerekliliğidir.

Olabilirlikten tümöyle yoksun umutsuzluk da dilek ve arzuyu kapsar. İçeriğı ise olanaksızlık inancıyla doldurulur. O, umutsuzluktan acı çekmeye neden olan ve olanaksızlık inancıyla birleşen arzunun ısrarındır (Miceli ve Castelfranchi, 2010, s. 258). Umutsuzluk, umudun tersine olabilirlikten yoksundur. Kişideki arzu ve isteğın gerçekleşme olasılığının yokluğında ortaya çıkar.

Marcel (1967, s. 281'den aktaran Koç, 2008, s. 179) de umutsuzluğu bir yönöyle, zamanın fişi çekilmiş gibi düşünmeye ya da durdurulmuş bir zamanda yaşamaya benzetir. Kierkegaard (2001, s. 25) açısından da umutsuzluğa düşölen her anda umutsuzluğa yakalanılır; şimdi, gerçek geçmiş haline gelerek durmadan yok olur, umutsuzluğın gerçek anında umutsuz kişi olası tüm geçmişini bir şimdi gibi taşır. Bunlar umutsuzluğın yarattığı zamansal yanılsamalarla ilgilidir. Zamanın durduğunu düşünmek kaygıyla da ilişkilidir. Çünkü "kaygı, umut ve korkuyu birlikte içeren bilişsel bir durumdur" (Miceli ve Castelfranchi, 2010, s. 255). Bu nedenle kaygılı birey, yaşam akışının durduğı duygusuna kapılabilir.

Umutsuz ve umutlu bireyler arasında fark vardır. Umutlu insan başkalarına ve dünyaya bağılyken, umutsuz bireyde tümöyle tersi bir durum söz konusudur. Umut bireyi ötekilerden, yani kendi dışında olanlardan, soyutlamayan bir duygudur. Bireyin etkin bir biçimde diğerleriyle olmasını temel alan bir edim ve birlik ilkesidir (Koç, 2008, s. 179). Böylece umut, insanın bireysel ve özel amaçlarının ötesinde toplumsallaşmasında ve paylaşımçı bir kişilik kazanmasında güdüleyici bir rol oynar.

Özneler arası ilişkiye dayanan umut dürtüsü, sevgiyle yakın ilişkilidir. Sevginin var olduğı yerde umuttan söz edilebilir. Çünkü sevgi bir gerçeklik içinde biçimlenir. Sevgiyi biçimlendiren de bu gerçekliğin varlığıdır. Dolayısıyla sevginin bulunduğı bir yerde öznellik yerine özneler arası bir ilişkiden söz edilebilir. Ayrıca sevgi yaratım sürecinin yaşamsal bir yönüdür (Marcel, 1962, s. 57-58'den aktaran Koç, 2008, s. 191). Öznelere duyulan sevgi umudu süreklileştirir, arzuyu/ısrarı yoğunlaştırarak ona amaç ve somutluk kazandırır.

Kuramsal yaklaşımlarda umudun iki üst-biçim üzerinde yapılandığı söylenebilir: İlki özel bir amaç tarafından yönlendirilen ve "Bunu/p'yi umut

ediyorum” gibi kesin bir biçime sahip “amaç yönelimli”; diğeri ise somut bir amaçtan yoksun ve geleceğe doğru açık bir son biçimindeki “açık-sonlu” umuttur. Açık sonlu umut; somut ve belirli bir şey için değilken; amaç yönelimli umut, somut ve özel bir amaca dönüktür. Amaç yönelimli umudun özel amacı genellikle kişinin mükemmel ve gelecek doğrultulu arzusudur. Bu umutta amaçlar özellikleri açısından değişebilir. Kısa ya da uzun süreli olabilir. Ancak mükemmel ve gelecek doğrultulu oldukları kabul gören yaygın bir görüştür. Aralarında çok fazla ayrışma olmamakla birlikte bu umut türü kestirimsel, kararlı ve ütöpik alt başlıkları altında incelenebilir. Kestirimsel umut, dünyanın kanıtlar ve olası öngörüler sunduğunu kabul ederek bunlar üzerinden hareket eder. Ayrıca öngürülerin varlığı kişinin gerçekle olan bağının kopmasını önler. Kararlı umut kontrolü eline alır ve şansını kendi yaratır. Ütöpik umut ise ortaklaşımca, karşılıklı etkileşimli ve sosyal dönüştürücü bir yönelim gösterir (Webb, 2007). Kısacası kestirimsel umut kişiyi kanıtlar üzerinden harekete geçirirken, kararlı umutta kişi kendi yazgısını eline alarak bir yol çizmeye çalışır. Ütöpik umut ise kişiyi aşarak toplumsal bir hedefe koşullanır.

Umut, Mutlu Son ve Çocuk Yazını

Yazınsal edim hem bir yolculuk hem de bir arayıştır. Arayış var olanı aşmaya, hoşnut olunmayanı dönüştürmeye ya da değişmesi istenileni değiştirmeye odaklanır. Bunların tümü daha iyi bir geleceğe yönelen “umut” dürtüsüyle yakından ilgilidir. Yaşamdaki anlam arayışı da bu dürtü ekseninde süreklileşir. Oskay (2014, s. 34)’a göre yazın, ilk örneklerinden şimdiye değin insana deneyimlediği dünyanın dışında da dünyalar olabileceği yolunda umut vermiştir. Bu, insanın içinde yaşadığı gerçek toplumu ve onun deneyimsel algılamasının dışında başka dünyaların ve farklı yaşam biçimlerinin olabileceğini düşünmesi, düşlemesi, bir anlamda, yaşamakta olduğu gerçek toplumu aşma beklentilerinin yansımaları olarak görülebilir.

Çocuk yazını açısından da “umut” amaçsal ve anlamsal göndergelere sahiptir. Buradaki temel belirleyici çocuğun gelişim ve deneyim düzeyidir. Bu nedenle çocukla paylaşılacak umut örnekleri bu iki boyut üzerinde temellendirilmeli ve dış dünya uzantılarını içermelidir. Çünkü “gerçek umut, avutucu bir yanılsama ya da gökten bir pasta ve şirin bir yer vaadi değildir” (Smedman, 1988, s. 91). Gerçeklikten kopuk, sınırlılık ve amaç yönünden yoğun yanılsamalar içeren umut/umutsuzluk örnekleri çocuk okurda düş kırıklığı yaratabilir. Bu, ayrıca kurguda yalnızca düşsel ve varsayımsal bir dünyanın işlenmesine de yol açabilir.

Çocuk yazınında umut özellikle yapıtlardaki mutlu sonlarla ilgilidir. Birçok kuramcı tarafından kabul edildiği gibi mutlu sonlar, yapıtların karakteristik özelliği olmamakla birlikte onların var oluşu açısından önemli bir değişkendir. Çünkü böyle sonlar gerçekliğin iyimser bir bakış açısını dolaylı biçimde anlatarak umut verici ve iyimser bir tonun çocuk yazınının karakteristik bir özelliği olmasını sağlar (Nodelman, 2008, s. 216). İyimser ya da umutlu bir bakış açısı yaşamın daha anlamlı kılınmasında önemlidir. Bu konudaki öncelikli sorumluluk çocuk yazını sanatçılarındır. Sever (2008, s. 30)'e göre bu sorumluluk sanatçının çocukla özdeşleşmesini sağlar. Özellikle de yapıtlar aracılığıyla paylaşılmak istenilenlerin çocuğun dünyasında nasıl bir etki yaratacağının kestirilebilmesine dayanır. Doherty (2001, s. 151) de yazarlara çift yönlü bir sorumluluk yükler: İlki çocuğu eğlendirmek ve okumayı eğlenceli bir eyleme dönüştürmektir. İkincisi ise yetişkin yazarın çocuklardan farklı deneyimlere sahip olmasından ötürü umutsuz kargaşa zamanlarında olanlar aracılığıyla onlara bir yol göstermesidir. Bu söylemden mutlu sonların yapıtlarda bir zorunluluk olduğu düşüncesi çıkarılmamalıdır. Çünkü mutlu sonlar her zaman ve her yapıt için doğru bir seçenek olmayabilir. Ancak yazarın sonlara ilişkin olası başka çözüm seçenekleri önemlidir. Çünkü okuma eylemlerinde kitaplarla yakınlaşan çocukları bir umutsuzluk duygusuyla baş başa bırakmak uygun olmayabilir.

Çocuk yazınının işlevlerinden biri de çocuk okuru gelecek yaşamı için eğitmektir (Dilidüzgün, 2004, s. 83). Büyümeleri ve değişimleri süren, yaşamlarının başlangıcında olan çocuklara kendi kişiliklerini, işlenmemiş zor alanları tanıtmada ya da en azından sezinletmede yapıtlardaki umut örnekleri işlevsel önemdedir. Bildiğimiz dünyayı imleyen kurgusal bir dünyada çözüm, büyüme ve değişim için bir alan bırakmalıdır. Ancak, özellikle kendi düşünce ve isteklerini bu dünyanın koşullarına ve kendi yeteneklerine henüz uyarlayamayan çocuklar açısından umut, yaşam acısının, yoksulluğun ve haksızlığın bilinmediği yumuşak bir iyimserlik olmamalıdır (Smedman, 1988, s. 92). Bu nedenle kurgusal dünyada sorundan arındırılmış bir yaşam örneklendirilmemelidir. Karşıtlıklar yaşamsal gerçeklik içinde işlenmelidir. Böylelikle çocuk okur, yaşam devingenliğinin ve somut/dış dünyanın tümgörümlü bir resmiyle karşılaşabilir. Tersine bir durum ise eğitbilimsel ve yazınsal yönlerden sorun yaratabilir. Sınırsız umut ve iyimserlik örneklerinin yaşama aktarılma çabalarının boşunluğu çocuk okurda huzursuzluk, yılgınlık ve kaygı yaratabilir. Yazınsal açıdan ise kurmacanın inandırıcılığı zedelenebilir.

Çocuklara seslenen öyküler insan kaynaklı felaketleri ve doğa kurbanlarını

gösterse bile umutsuzluktan daha çok iyi bir geleceğe yönelik umudu vurgulamalı ve anlık çaresizliği/umutsuzluğu açığa vurmalıdır (Lynch-Brown ve Tomlinson, 1999, s. 2). Özetle çocuk yazınında “umut”, mutlu sonlarla yakından ilişkilidir. Bu tür sonlar bir zorunluluk değildir. Ancak kurgusal dünyada işlenen tüm olumsuzluklara, yılgınlıklara karşın çocuk okurda geleceğe ilişkin bir umut uyandırılabilir. Umutsuzluk işlense bile bunların anlık olay ya da durumlara bağlı olduğu ve mücadeleyle aşıldığı sezdirilmelidir. Ayrıca sanatçılar umut ve sevgi arasındaki yakın ilişkinin farkında olarak “çocukta, sevgiye ilişkin duyarlık geliştirmeyi” (Sever, 2013, s. 71) incelemelidir.

Yöntem

Elde edilen verilerin çözümlenmesinde betimsel çözümleme tekniği kullanılmıştır. Betimsel araştırmalar verilen bir durumu olabildiğince tam ve dikkatli bir biçimde tanımlamayı amaçlayan bir yöntemdir (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2013, s. 22).

Çalışmanın veri kaynağını ise amaçsal örneklem yoluyla seçilen Mago (Ayla Çınaroğlu), Balık (Laura S. Matthews), Küçük Kara Balık (Samed Behrengi), Martıya Uçmayı Öğreten Kedi (Luis Sepúlveda) adlı dört yapıt oluşturmaktadır. Amaçsal örnekleme, çalışmanın amacına bağlı olarak bilgi açısından zengin durumların seçilerek derinlemesine araştırma yapılmasına olanak tanır. Belli ölçütleri karşılayan veya belli özelliklere sahip olan bir veya daha fazla özel durumlarda çalışılmak istendiğinde yeğlenir (Büyüköztürk vd., 2013, s. 90). Çalışmada amaçsal örneklemeyle elde edilen romanlara da “çalışma grubu” denilmiştir. Çalışma grubundaki romanların seçiminde aşağıdaki ölçütler göz önünde bulundurulmuştur:

1. Seçilen romanların farklı dillere, kültürlere özgü ve farklı sonlara sahip olmasına dikkat edilmiştir.
2. 8-12 yaş düzeyindeki çocuklara seslenen romanlar seçilmiştir.
3. İzleksel yönden “umut” olgusuyla yakından ilişkili romanlar seçilmiştir.

Araştırmanın Amacı:

Bu çalışmadaki amaç, çocuk yazını yapıtlarında umut ve mutlu sonlar arasındaki ilişkiyi irdelemek, söz konusu yapıtlarda işlenecek umut olgusunun çocuk okur açısından da önemini vurgulamaktır.

Araştırmanın Önemi:

Araştırma; yazınsal çocuk yapıtlarındaki umut olgusunun ve mutlu sonların çocuk okurun okuduklarını gerçek yaşama aktarması açısından taşıması gereken nitelikleri ve bunların önemini dile getirmektedir. Söz konusu çalışma alan araştırmacıları, yazınsal nitelikli çocuk kitabı sanatçıları, eğitimciler, duyarlı anne ve babaların yararlanabilecekleri bir çalışmadır.

Problem Durumu:

Araştırmanın problem durumu “8-12 yaş arası çocuklarına seslenen çocuk yazını romanları umut olgusu ve mutlu sonlar açısından nasıl bir nitelik taşımaktadır?” biçiminde tanımlanabilir.

Değerlendirme

Mago

İyi ile kötünün savaşımı üzerine kurgulanan romanda iyilerin dünyasını Mago, İrimay, Sarıtopaç, Erdem Öğretmen, Bahçıvan ve çocuklar; kötülerin dünyasını ise okulun yöneticileri, hayvan eğitimcileri temsil eder.

Mago, annesi Sarıtopaç ve babası İrimay öldükten sonra ormanda yalnız yaşamaya başlar. İnsanlarla yaşamayı düşlediğinden ve arzuladığından insan kılığına bürünerek kente gelir. Kent yaşamı onu büyütür. İnsanlarla yaşamak ve onlara benzemek için çabalar. Öykü de bu arzu üzerine kurgulanır. Mago, yoksul çocukların bulunduğu okulda çalışmaya başlar. Okulda tanık olduğu insana özgü bencillikler ve haksızlıklar onda düş kırıklığı yaratır. Okul yöneticilerinin yoksul öğrencilere gelen yardımları çaldıklarını fark eder. Ardından Erdem Öğretmen’le birlikte onlara karşı mücadeleye girişir. İkili başarılı olmalarına karşın Mago’nun insanlarla yaşama arzusu biter. İnsanların dünyasından ayrılır.

Umutta arzu, olabilirlik ve belirsizlik temel belirleyicilerdir. Söz konusu kavramlardan romana yaklaşıldığında “amaç yönelimli” umut görülür. Mago’nun insanlarla yaşama düşü bunu somutlaştırır. Bu, umudun arzu ve ısrar boyutudur. Mago’nun başarılı olup olmayacağı ise belirsizdir. İnsanlar gibi konuşma ve davranış becerilerine sahip olması ise Mago’yu umutlandırır. Böylece umut “olabilirlik” açısından canlandırılır. Mago yeni bir benlik arayışındadır. Çünkü “umutsuz kişinin olmak istediği benlik, hiçbir şekilde olmadığı benliktir” (Kierkegaard, 2001, s. 29). Onun sahip olmadığı benlik/kimlik, tümüyle insana özgüdür.

Umut ve umutsuzluk arasında gel-gitler yaşayan Mago sonunda düş kırıklığı yaşar. Bunun nedeni insanların davranışlarına ilişkin olumsuz gözlemler ve deneyimleridir. Yaşadıkları/tanıklıkları onu endüstriyel bir varlığa dönüşen insandan uzaklaştırır:

“İnsanlar, uygarlığı yalnızca iyilik mayasıyla geliştirmiş olsalardı keşke. O zaman Mago da onların arasında yer alabilirdi rahatlıkla. Çünkü o bir hayvan sayılmazdı artık. Doğallığı zedelenmişti; iyiliğe yönelik olsa da zedelenmişti bir kez” (Çınaroğlu, 2010, s. 95).

Mago'nun düş kırıklığı bir avantaj olarak görülebilir. Çünkü umutsuzluk, insanı insanlaşmaya yaklaştırarak hayvandan ayırır. Böylelikle, bilinçten yoksun olsa bile, düş kırıklığının Mago'yu insanlaştırdığı söylenebilir. Bu, öykünmeye dayanan bir kişilikten çok özsel bir dönüşümdür.

Umutsuz kişi, yaşamın ve zaman akışının durduğu duygusuna kapılır. Mago da ormana dönüş yolunda zamansal ve uzamsal bir karmaşa yaşar. Yanılsamalar, umutlarının zedelenmesi ve düş kırıklığının bir sonucudur:

“Birden durdu. Böyle derin düşünceler içinde ve coşkuyla kaç saat yürümüştü kim bilir? Doğru yolda mıydı? Yoksa şu soldaki tepelere doğru mu yürümeliydi?” (Çınaroğlu, 2010, s. 95).

Balık

Kaplan diye çağrılan bir çocuğun gözünden anlatılan romanda karakterlerin gerçek adları verilmez. Yaşam koşullarının çok kötü olduğu uzak bir ülkede anne ve babası yardım gönüllüsü olan Kaplan, kendi ülkesinden ayrıdır. Ülkedeki iç savaşın yaşadıkları köye yaklaşması üzerine ailecek kaçmaya başlarlar. Bölgeyi iyi bilen Rehber de kaçışlarında onlara eşlik eder.

Kaplan, çamurlu su birikintisinden çıkardığı bir balığı da yanına alır. Onun amaçlarından biri bu balığı yaşatmaktır. Bütün zorluklara karşın karakterler sonunda güvenli bölgeye ulaşır. Kaplan da balığı yaşatmayı başarmıştır.

Umut, bu romanda da “amaç yönelimli”dir. Ailenin insanları sağaltma ve Kaplan'ın balığı yaşatma çabalarında bu somutlaşır. Ayrıca umutlarına özneler arası bir yönelim kazandırır. Umutlarının içeriği böylece “ütöpik”leşir. Çünkü buradaki amaç farklı özneleri kapsar. Karakterlerin yazgıyı koşulsuz kabullenme yerine değiştirme arzuları da “kararlı” umudu örneklendirir.

Umutsuz birey zamansal ve uzamsal yanılsamalar yaşar. Zamansal yanılsamalar, “*Sonsuz gibi gelen bir süre*” (Matthews, 2013, s. 46); “*...yüzyıllar kadar uzun bir zamandır*” (Matthews, 2013, s. 53) gibi

anlatımlarla somutlaşır. Bu yanılsamalar Kaplan'da başaramayacakları duygusu uyandırır:

“Yürüyüşün ilk günü hiç de o kadar kötü geçmedi. Ama, insanın yürüme hevesini kıran şeylerin başında manzara geliyordu. İç sıkıcıydı –yalnızca toz toprak, kurumuş çalılar, kayalar ve ufukta, hiç yaklaşmıyora benzeyen dağlar. Gökyüzü bile her şey gibi kahverengiydi sanki” (Matthews, 2013, s. 43).

“Her şey hep aynı görüldüğü için, sanki olduğunuz yerde sayıyormuşsunuz gibi geliyor insana...” (Matthews, 2013, s. 44).

Sınırdan geçişlerine izin verilmeyen dörtlünün içgüçleri olumsuz yönde etkilenir. Ancak kurtuluş umutları kendilerini toparlamalarını sağlar:

“Haydi, biraz rüzgardan korunup düşünelim; hem de çocuğun ayaklarına bakalım –ha, Kaplan?” dedi Rehber, her şeye rağmen bana gülümsyerek. Annemle babamın kendilerini toparladıklarını hissettim” (Matthews, 2013, s. 49).

Umudu, beklentiden ayıran korkuyla bir arada olabilmesidir. Bu bir aradalık kaygı doğurur. Farklı bir deyişle kaygı, korku ve umudun birleşmesiyle oluşan bir duygudur. Günlük dilde de bu ayrım görülebilir: “Korkuyorum” dendiğinde umut ve korku arasında gelgit yaşanmaz. Ancak “Kaygılıyım” dendiğinde bu dönüşüm tümüyle görülebilir (Miceli & Castelfranchi, 2010, s. 264). Kaplan'ın yaşadığı korku kaygıya neden olur. Öyleki geriye dönmenin bir çözüm olup olmayacağını sorgular:

“Rehber çok sabırlıydı; ama ben ilk kez korkmaya başlamıştım. Vazgeçip dönmek istesek, kıyıya ulaşabilir miydik artık acaba” (Matthews, 2013, s. 73).

Güç koşullar Kaplan'ın umutlarını tüketmek üzeredir:

“Sesindeki kaygılı ve sinirli ton hoşuma gitmedi. O ana kadar hiçbir şey soğukkanlılığını bozmamıştı. Bu kötüye işaretti bence. Buradan kurtulmayı başaramayacaktık” (Matthews, 2013, s. 76).

Romandaki karakterlerin umutsuzluklarının nedeni karşılaştıkları olumsuzluklar, güç koşullardır. Ancak umutsuzluk örnekleri “an”lıktır.

Küçük Kara Balık

Yaşadığı derenin nerede bittiğini merak eden Küçük Kara Balık, diğer balıkların tüm üstelemelerine karşın ötelere gitmeye karar verir. Yolculuğu boyunca serüvenler yaşar ve değişik karakterlerle karşılaşır. Sonunda ise bir karabatağın ağzında yiter. Ancak onun yaşayıp yaşamadığı belli olmadığından öykü açık sonludur.

Küçük Karak Balık'ta da "amaç yönelimli" umut görülür. Çünkü küçük balık öteleri görme, özgürleşme gibi belli ve somut hedeflere sahiptir. Kendinden çok başkalarını düşünüp kurtarmaya çalışması ise onun umuduna öznel arası bir boyut kazandırır.

Küçük Kara Balık'ın sonuna ilişkin irdelenmesi gereken, fedakârlık ve intihar ayrışmasıdır. Onun sonu intihar mıdır yoksa fedakârlık mıdır? Onun kendini başkaları için feda etmesi var olan umutlarından ötürü anlamlıdır. Çünkü "umuttan yoksun bir fedakârlık intihardan farklı değildir (Marcel, 1997, s. 88'den aktaran Koç, 2008, s. 182). Bu, onun biyolojik yok oluşunun intihar olmadığının göstergesidir. Ayrıca balığın varoluşunu anlamlandıran öznel arası ilişkiyi öncelemesidir.

Umutlu bireyler umutsuzlardan daha rahattırlar. Bu yönüyle Küçük Kara Balık farklı bir karakterdir. Özgürleşme arzusu, ucunda ölüm olsa da, herkesi korkuturken Küçük Kara Balık oldukça rahattır. Bu rahatlık geleceğe yönelik bir umudun varlığından kaynaklanır. Yazgıyı değiştirme çabası umutlarının "kararlı" olmasını sağlar.

Martıya Uçmayı Öğreten Kedi

Romanda kedi Zorba ve arkadaşlarının Şanslı adındaki martı yavrusuna uçmayı öğretme çabaları anlatılır. Siyah ve şişman Zorba, bir gün güneşlenirken balkona petrole bulanmış ve ölmek üzere olan dişi martı Kengah düşer.

Kengah, evin balkonuna düştüğünde tüm umutlarını yitirmiştir. Yakında öleceğini sezindiğinde çok karamsardır. Yumurtadan çıkacak yavruyu Zorba'ya emanet etmesi ise onun geleceğe dönük umutlarının göstergesi olarak yorumlanabilir. Böylece umutsuzluk izleksel olmanın ötesinde anlamlı bir durum olarak işlenir:

"Bir kara dalgaya yakalandım. Kara veba. Denizlerin laneti. Öleceğim ben,' diye gakladı martı sızıldanarak" (Sepulveda, 2014, s. 30).

Kengah, ölmeden önce Zorba'ya bir yumurta emanet eder ve yumurtadan çıkacak yavruya uçmayı öğretmesi için ondan söz alır. Zorba, martının kötü durumundan dolayı bunu kabul eder.

Zorba ve arkadaşlarının öncelikli umutları yumurtadan bir yavru martının çıkmasıdır:

"Albay, Sekreter ve Profesör her gece geliyor, Albay'ın deyimiyle 'umut edilen' gelişmelerin görülüp görülmediğini anlamak için yumurtayı inceliyor,

ama yumurtanın ilk gününden hiçbir farkı olmadığını görünce konuyu değiştiriyorlardı” (Sepulveda, 2014, s. 62).

Yumurtadan çıkan yavru martı Şanslı'nın uçma zamanı gelir. Zorba ve arkadaşlarının tüm çabalarına karşın Şanslı uçmayı başaramaz. Kediler sonunda “sözcüklerle uçtuğunu” (Sepulveda, 2014, s. 110) düşündükleri bir şairden yardım almaya karar verirler. Zorba, insan dilini kullanarak Şair'den yardım ister. Şair, büyük şaşkınlık yaşamakla birlikte yardım etmeyi kabul eder. Şanslı, Şair'in de yardımıyla uçmayı başarır.

Şanslı'ya uçmayı öğretmek ve verilen sözü tutmak gibi belli ve somut hedeflerin varlığı “amaç yönelimli” bir umudu romanda örneklendirir. Özneler arası ilişkilerin öncelenmesi ise umuda “ütopik” bir yön kazandırır.

Umut eden kişi yaratıcı varoluş sürecinin kendisinde ve başkalarında gerçekleşmesine izin verir. Bu sabır olarak nitelendirilebilir. Sabır zaman içinde benliğin gelişimine olanak verecektir. Umut eden kişinin bu kararlılığı umutsuz kişinin boyun eğişinden tümüyle farklıdır (Koç, 2008, s. 180). Kediler de Şanslı'nın uçuşması konusunda sabırlıdılar:

“Kediler sevinçlerini miyavladıktan sonra hemen işe giriştiler. Uzun zamandır umutla bu anı beklemişlerdi. Yalnızca kedilere özgü bir sabırla, genç martının uçuşma isteğine onları ortak etmesini beklemişler” (Sepulveda, 2014, s. 101).

Sonuç ve Öneriler

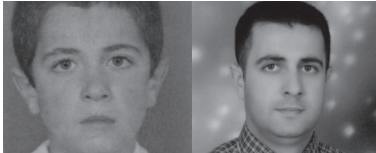
“Balık” ve “Martıya Uçmayı Öğreten Kedi” adlı romanlar mutlu sonludurlar. Karakterlerinin umutları gerçeğe dönüşür. Mago ise umutlarını gerçekleştiremeyerek insanlardan uzaklaşmayı yeğler. Ancak onun sahip olduğu altın paraları yoksul çocuklara bağışlaması umut için bir açık kapı bırakır. Böylece çocuk okur tümüyle umutsuz bir duyguyla baş başa bırakılmaz. Küçük Kara Balık'taki belirsizliğe karşın başkarakter açısından mutlu bir sondan söz edilebilir. Çünkü o, küçük dünyasından çıkarak umutlarının peşinden gitme yürekliliğini gösterebilmiştir.

Karakterlerin belli bir amaç ve hedefe odaklanmaları umutlarına “amaç yönelimli” bir yapı kazandırır. Ayrıca amaçları şimdiye değil, geleceğe dönüktür. Yapıtlardaki umudun bireysellikten çok özneler arası bir ilişkiyi öncelmesi toplumsal dayanışmayı imler. Bu ilişki, çocuk yazını yapıtlarında umudun toplumsallık yönünün ve çocuğu sosyal bir varlığa dönüştürme girişimlerinin izdüşümüdür.

Yapıtlarda umut sevgiye dayandırılır. Çünkü kurguda umutları canlı tutan özneler arası ilişkilerin öncelenmesidir. İrimay'ın Sarıtopaç'ı kurtarması, Mago'nun yoksul öğrencilere yardım etmesi, Kaplan'ın balığı yaşatması, Küçük Kara Balık'ın öteki balıkları kurtarma çabaları, kedilerin Şanslı'yı sahiplenmesi umutlarına anlam katar. Buradaki dil “ben” yerine “biz” öznesidir. Yalın bir deyişle anlam, ötekinin varoluşuyla ilişkilendirilir. “Umut, biz üzerine odaklanması gerektiğinden özneler arası bir ilişkiye bağlıdır” (Koç, 2008, s. 185). Böylelikle çocuk yazınında “ütopik” umut türü de örneklendirilir.

Başkarakterlerin (Erdem Öğretmen, Kaplan, Küçük Kara Balık, Zorba) kararlılıkları umutlu olmalarından kaynaklanır. Kararlılık açısından Mago daha çekingendir. Ondaki özgüven eksikliği insanlarla ilgili düşüncelerinin sarsılmasıyla onu yalnızlığa iter.

Genel bir değerlendirmeye yapıtlarda umudun işlenişi öze ve özneler arasıyla dönüktür. Öze dönük umutlar özneleşmeye, özgürleşmeye ve kendini gerçekleştirmeye; özneler arası ise yardımlaşmaya, ötekini düşünmeye odaklanır. Yapıtlardaki diğer bir yön ise yaşamın ve dünyanın karşıtlıklar üzerinden kurgulanmasıdır. Umutsuzluk örnekleri “an”lık olup izleksel işlevde değildir. Bu özellik çocuğu aşılmaz umutsuzluklarla karşı karşıya bırakmak yerine bu dürtünün anlık duygulanımlara bağlı olduğunu sezinetme açısından önemlidir.

** Erhan Şen

Ankara Üniversitesi

erhansen@ankara.edu.tr

Kaynakça

- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2013). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Yayınları.
- Dilidüzgün, S. (2004). *Çağdaş çocuk yazını*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
- Doherty, B. (2001). *Talking books*. (J. Carter, Röportaj Yapan) New York, USA: Routledge.
- Kierkegaard, S. (2001). *Ölümcül hastalık umutsuzluk*. (M. M. Yakupoğlu, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Koç, E. (2008). Bir umut metafiziği olarak Gabriel Marcel felsefesi. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (18), 171-194.
- Lynch-Brown, C. ve Tomlinson, C. M. (1999). *Essentials of children's literature* (3. bs.). New York, USA: Allyn Bacon Publication.

- Miceli, M. ve Castelfranchi, C. (2010). Hope: The power of wish and possibility. *Theory & Psychology*, 20(2), 251-276.
- Nodelman, P. (2008). *The hidden adult*. Baltimore: The John Hopkins University Press.
- Oskay, Ü. (2014). *Roman ve etik*. İstanbul: İnkılap Kitabevi .
- Pandora. (t.y.). (2014, Aralık 23). *Wikipedia*. 23 Aralık 2014 tarihinde <http://tr.wikipedia.org/wiki/Pandora> adresinden erişildi.
- Sever, S. (2008). *Çocuk ve edebiyat*. İzmir: Tudem Yayıncılık.
- Sever, S. (2013). *Çocuk edebiyatı ve okuma kültürü*. İzmir : Tudem Yayıncılık.
- Smedman, M. S. (1988). Springs of hope: Recovery of primordial time in "Mythic" novels of young readers. *Children's Literature*, 16, 91-107.
- Webb, D. (2007). Modes of hoping. *History of the Human Sciences*, 20(3), 65-83.

Değerlendirilen Yapıtlar:

- Behrengi, S. (2013). *Küçük Kara Balık* (3. b.). (C. Barış, Res., R. Cabbarlı, ve T. Urmulu, Çev.) İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Cınaroğlu, A. (2010). *Mago*. İzmir: Uçanbalık Yayınları.
- Matthews, L. S. (2013). *Balık*. (M. Kazmaoğlu, Çev.) İstanbul: Günışığı Kitaplığı.
- Sepulveda, L. (2014). *Martıya Uçmayı Öğreten Kedi* (30. b.). (M. Delioğlu, Res., ve S. Özen, Çev.) İstanbul: Can Çocuk Yayınları.